

Tanyi Attila: Lehetséges-e alternatív gazdaságpolitika?

Az Aula Kiadó gondozásában jelent meg az a tanulmánykötet, amely a Magyar Közgazdasági Társaság Fejlődésgazdaságtani Szakosztálya 1995 elejétől 1996 végéig tartó vitasorozatának jegyzőkönyveit, illetve vitaindító írásait tartalmazza. A szakosztály legfőbb célkitűzése egy alternatív, a jelenlegi magyar gyakorlathoz kritikusan viszonyuló, tudományosan megalapozott gazdaságpolitikai program létrehozása.

A jelenlegi magyar gazdaságpolitikának létezik alternatívája mind a gyakorlat, mind pedig – ennek megalapozásaként – az elmélet terén, és elkerülhetetlenül szükséges, hogy felváltsa azt. Ez a legfőbb üzenete annak az Aula Kiadó gondozásában megjelent tanulmánykötetnek, amely a Magyar Közgazdasági Társaság Fejlődésgazdaságtani Szakosztálya 1995 elejétől 1996 végéig tartó vitasorozatának anyagait tartalmazza. Már a kötet címe – *Gazdaságpolitika más megközelítésben* – is jelzi a szakosztály legfőbb célkitűzését: olyan alternatív, a jelenlegi magyar gyakorlathoz kritikusan viszonyuló, tudományosan megalapozott gazdaságpolitikai program létrehozását, amely megállja a helyét a mindennapi és a tudományos élet vitáiban is.

A vitasorozat foglalkozik a hazai gazdaságpolitika átfogó bírálatával és erre alapozva egy alternatív gazdaságpolitika felvázolásával, illetve ezen belül kiemelten is bizonyos részterületekkel – az inflációval és egy lehetséges antiinflációs politikával, a privatizációval, az állam gazdasági szerepvállalásával, a stabilizációval. A viták amellet, hogy tükröt tartanak a jelenlegi magyar gazdaságpolitika elé, egy olyan lehetséges jövőbeli gazdaságpolitika képét is elénk tárják, amely megfelelő kihívást jelenthet a jelenleg uralkodó közgazdasági gyakorlatnak, a neoliberais–monetarista iskolának.

A jelenlegi gazdaságpolitika bírálata

A jelenlegi, Csikós-Nagy Béla szavaival élve a monetarista illúzió csapdájába esett magyar gazdaságpolitika a fenntartható, sőt mi több, az önnfenntartó gazdasági növekedés beindulását egyre inkább kitolja és ezzel az ország felzárkózását, modernizációját is késlelteti. Nyugodtan nevezhetjük ezt a gyakorlatot, Hoós Jánossal szólva, sodródásnak, illetve – a már idézett *Csikós-Nagy Béla* után – a visszavonulás gazdaságpolitikájának. Ez a gazdaságpolitika ugyanis csak követi az eseményeket, nem próbál meg kitörni a már szinte közhelyszerűnek számító szűk mozgásteréből, hanem csak 'sodródik' az eseményekkel. Mindeközben pedig egyre inkább elmarad a világtól (GDP), és világgazdasági térvesztése is folytatódik. Mindez a gazdasági környezet téves diagnózisának eredménye, aminek következményei a téves célok és az oly gyakran hibás gazdaságpolitikai lépések. Ahhoz tehát, hogy a gazdaságpolitika mozgásterét tágíthassuk, autonómiáját növelhessük, az eddigi téves diagnózis és az ezen alapuló gazdaságpolitika megváltoztatására van szükség.

A magyar gazdaságpolitika legfontosabb elemeit (intézményi rendszer, törvények, valuta, szakmai felkészültség) tekintve megfelel a piacgazdaság követelményeinek. Fennálló adósságát minden áron és pontosan törleszti, bármiféle könnyítés nélkül. Az állam szerepét lehetőleg minimálisra korlátozza, a mainstream közgazdasági elméletnek megfelelően hisz a piac mindenhatóságában. Eszköztárának legfontosabb eleme a liberalizáció és a dereguláció. A magyar gazdaság talán legsúlyosabb problémáját, a forráshiányt a belső fogyasztás korlátozásával és ezzel egyidejűleg a külföldi tőke becsábításával igyekszik enyhíteni. Széles körű, piaci alapú, gyorsított privatizációs politikát folytat. Közvetlenebb állami akciókat csak a legrosszabb helyzetű térségekben vesz igénybe, iparpolitikája sematikus és meglehetősen általános.

Elméleti háttérét tekintve elmondható, hogy egy monetarista alapokon álló gazdaságpolitikáról van szó, amely azonban belsőleg inkonzisztens, továbbá a gyakorlat gyakran ellentmond a kitérített céloknak és az azok mögött álló elméletnek. Ráadásul ezeket az elveket mindenki másnál jobban és pontosabban próbálja meg érvényesíteni, amiből

következően nem számol a magyar realitásokkal: az IMF és a Világbank elvárásait kritika nélkül elfogadja és teljesíti.

Mocsáry József a jelenlegi magyar gazdasági rendszert 'parazita' kapitalizmusnak nevezi: a gazdaságban a spekulációs tőke szerepe domináns, a gazdaságpolitikát az elit különérdekei és dilettantizmusa határozzák meg. Részben ezek következménye az, hogy ma az országban egy igen mély és hosszantartó strukturális és gazdasági válság játszódik le.

Az előbbieken jellemzett gazdaságpolitika számos hibát követett el a múltban és követ el jelenleg is. Időrendi sorrendben haladva ide tartozik – mint a múlt terhes öröksége – az ország súlyos eladósodása, a szerkezeti változások elmaradása, a nyolcvanas évek közepén lezajlott sikertelen gyorsítási kísérlet, valamint a KGST-országokkal folytatott kereskedelemben a dollárelszámolásra való áttérés. A rendszerváltás óta ide sorolhatjuk a privatizáció és a kárpótlás területén elkövetett hibákat, de ide tartozik az Antall-kormány termelőségellenessége is. Ha kicsit a felszín mögé nézünk, akkor jelentős felfogásbeli hibákat, téveszméket találhatunk, amelyeket *Kopátsy Sándor* öt pontban összegzett. A rendszerváltás kezdetén sokan hitték, hogy egy rövid átmeneti időszak után felzárkózunk Nyugat-Európához. Mindehhez elegendő a régit lebontani és a romokból spontán módon valami jobb és korszerűbb születik majd meg. A gyakran cél nélküli rombolás azonban súlyos munkanélküliséget és jelentős kereslethiányt eredményezett. Ehhez a 'gyakorlathoz' külgazdasági téren is ragaszkodtunk, amit jól mutat részvételünk a szocialista országok közötti árucserében (KGST) felszámolásában, amelynek során külpiacaink jelentős részét elvesztettük. Ehhez járult még a belső piac már említett szűkülése, valamint a túl gyors liberalizáció, amely ugyan bizonyos értelemben fontos és hasznos volt, de elkapkodott bevezetése olyan vállalatokat is tönkretett, amelyek némi állami segítséggel még talpra állhattak volna. A monetarista elméletnek megfelelően a gazdaságirányítás mindkét kormányzati ciklusban mindenek elé helyezte az – amúgy joggal fontosnak tartott – pénzügyi egyensúlyt. Azonban nem vette figyelembe, hogy a gazdaságpolitika központjába a monetáris politikát helyező megközelítés csak olyan országban lehet sikeres, ahol adottak a piacgazdaság társadalmi és kulturális feltételei és ezekre alapozva már megindult egy egészséges gazdasági növekedés. Ugyanennek a politikának a másik oldala az, hogy az ország mindig pontosan teljesíti adósságszolgálati kötelezettségeit, ami azonban ugyancsak jelentős mértékben csökkenti a belföldi fizetőképes keresletet. Elismerve, hogy adósságaink elengedésének nincs sok esélye, meg kell jegyezni: ez még nem jelenti azt, hogy ne lenne értelme ilyen irányú tárgyalásokat kezdeményezni, alternatív terveket kidolgozni vagy legalábbis kevésbé becsületbeli kérdésként kezelni az adósságszolgálatot. Ráadásul adósságunk legalább egy részének elengedése a rendszerváltás idején sokkal valószínűbb volt, de ezt a lehetőséget az akkori kormányzat nem használta ki (gondoljunk pl. a Soros-tervre).

És mindezekkel párhuzamosan a lakosság közérzete másodlagos kérdéssé vált. A gazdaságpolitika magától értetődőnek tekintette, hogy a lakosság elviseli életkörülményeinek romlását – mivel nincs más választása.

Hoós János négy pontban foglalta össze a gazdaságpolitika által elkövetett hibákat. Az eddig érvényesülő gazdaságpolitikai gyakorlat nem volt képes megszüntetni vagy legalábbis csökkenteni a költségvetés jelentős deficitjét, amelynek egyrészt jelentős növekedést visszafogó, dekonjunkturális hatása van, másrészt az inflációt is gerjeszti. A hiány egyenes következménye a gazdasági növekedés elmaradásának, az adósságszolgálati kötelezettségeknek és a kormányzat más jellegű kiadási kötelezettségeinek (pl. szociális kiadások). A hazai gazdaságpolitika másik fontos részterülete az erősen restriktív jellegű monetáris politika, amely azonban reflexszerű restriktivitásával nem tudta kezelni a megoldásra váró problémákat (a költségvetési deficit kiszorító hatása, a gyorsan meglóduló infláció, a hatalmas behajthatatlan vállalati hitelállomány stb.). Ugyancsak súlyos elmaradások, hibák és tévedések találhatók a liberalizáció és a privatizáció terén. Az előbbi, azáltal, hogy hatékonyabb gazdálkodásra ösztönöz és az erőforrások hatékonyabb allokációját eredményezi, kétségtelenül növeli a gazdasági racionalitást is. Elhamarkodott bevezetése ugyanakkor a már említett veszélyekkel jár, ráadásul gyakran fölösleges, a termelőkapacitásokat nem növelő importot (pl. személygépkocsi) eredményez. Szintén káros hatása lehet az idejekorán végrehajtott béliberalizálásnak is. A privatizációs politika legfőbb problémája, hogy túl gyors végrehajtása túlkínálathoz és így leértékelődéshez vezetett. Ezenkívül a külföldi befektetők számos alkalommal csak piacot vettek, rövid távú érdekeik és szemléletük nem használt az ország gazdaságának. A privatizációs bevételeknek a költségvetési deficit csökkentésére történő felhasználása pedig a privatizáció további felgyorsítására, és így a tőke felélésére ösztönöz. Mindent egybevéve az ilyen privatizációs politika nem eredményez megfelelő mértékű hatékonyságjavulást.

Mivel a piacgazdaságra való áttérés talán legfontosabb eleme a magántulajdon dominanciájának kialakítása, a privatizáció mindig is központi szerepet töltött és tölt be a magyar gazdaságpolitikában. 1990-ben a vége felé közeledett a mára elhíresült spontán privatizáció. A privatizáció ezen sajátos magyar formája ma már minden bizonnyal törvénytelennek számítana, *Matolcsy György* szerint viszont *akkor* bizonyos értelemben hozzájárult a rendszerváltás felgyorsulásához és befejeződéséhez. Ebben az évben azonban megalakult az Állami Vagyongyűjtő, a hivatalos privatizációs szervezet, amely véget vetett ennek a folyamatnak. A privatizáció kapcsán három koncepció kristályosodott ki. Az első elképzelés központi eleme a reprivatizáció volt, azaz a vagyon ingyenes visszaadása az eredeti tulajdonosoknak. A második koncepció hívei egy hosszabb-rövidebb átalakulási folyamatot javasoltak, amely során a vagyon értékesebbé tehető, majd annak befejeződése után magasabb áron értékesíthető. A harmadik tervezet lényege az volt, hogy egy gyorsan végrehajtott privatizáció után a beérkezett tetemes (kb. 10 Mrd USA-dollár) bevételt adósságsökkentésre kell felhasználni, megteremtve ezzel a lehetőséget a gazdasági növekedés minél gyorsabb beindulásához. A koncepciók harcából végül is – tipikusan magyar megoldásként – egy negyedik, vegyes megoldás került ki győztesként, amely azonban rosszabb megoldásnak bizonyult bármelyiknél – egyetlen kitűzött célját sem érte el. A vagyonvesztéséget *Matolcsy György* hatalmasra, mintegy 45–50%-ra becsüli. Nemzetközi összehasonlításban mind a külföldi szektor (45–50%) mind pedig a magánszektor aránya (kb. 85%) kirívóan magas és túl nagy a multinacionális cégek aránya is. A jövőben ez a szerkezet nem változik számottevően. Mivel a kialakult magánszektor nem lesz képes befelé terjeszkedni, a szereplők egymásnak esnek a belföldi piac minél nagyobb szeletének birtoklásáért, majd – jobb esetben – a változtatás érdekében nyomást gyakorolnak a gazdaságpolitikára.

A magyar gazdaságpolitika legfőbb dilemmája a jövőben is a növekedés és az egyensúly egymásnak látszólag ellentmondó célkitűzése lesz. A jelenlegi gazdaságpolitika középpontjában, annak ellenére, hogy most beindulni látszik valamiféle gazdasági növekedés, továbbra is az egyensúly fenntartása áll. Elismerve az egyensúly biztosításának jelentőségét, azt mindenképpen meg kell jegyezni, hogy csak a két cél együttes biztosításával lehet létrehozni fejlett piacgazdaságot. Ehhez azonban fordulatra van szükség. Fel kell ismerni, hogy téves az a diagnózis, miszerint az egyensúlytalanság oka a belföldi túlfogyasztás, a “rossz” növekedés. A viták során kikristályosodott diagnózis, nem a restriktív elkerülhetlenségét mutatja, hanem azt, hogy inkább gazdasági növekedésre van szükség, de úgy, hogy lehetőleg az egyensúly se sérüljön súlyosan.

Az intézkedések meghozatalakor figyelembe kell venni azok társadalmi, gazdasági következményeit, s nem kell minden áron az IMF által kitűzött célokat teljesíteni. Mindezt figyelembe véve kijelenthetjük – és erre a következtetésre jutottak a vitasorozat résztvevői is –, hogy a gazdaságpolitika választót áll: vagy létrehozunk egy önnfenntartó gazdasági növekedést, vagy pedig stagnálás, a modernizáció és a felzárkózás elmaradása vár az országra. A növekedés eléréséhez alapvető feladat volna a jelenlegi forráshiány megszüntetése, az adósságszolgálat mérséklése és a nemzetközi integráció. Mivel azonban az utóbbi kettőre nem sok esélyünk van, a legvalószínűbb forgatókönyv – legalábbis *Hoós János* szerint – az alábbi: lassú, 2-3%-os gazdasági növekedés, és stop-go-politika, tele állami és piaci kudarcokkal. Ahhoz, hogy ezt elkerüljük, fordulatra, alternatív gazdaságpolitikai programokra van szükség.

Gazdaságpolitikai alternatívák

A belgazdasággal kapcsolatban *Köves András* szerint három fő ponton szükséges változtatásokat végrehajtani a gazdaságpolitikán. Ezek az egyensúly és a növekedés viszonya, a költségvetési deficit problémája és az állam szerepének meghatározása.

A legfontosabb a makrogazdasági egyensúly helyreállítása (vegyük figyelembe, hogy az írás 1995 elején készült), amely során azonban a növekedés beindulását is biztosítani kell. Tehát az egyensúlyt és a növekedést – ahogy arról már szó volt – párhuzamosan kell létrehozni és biztosítani. Az egyensúly elérésében a szerző a sokterápiánál előnyösebbnek tartja a fokozatos megoldásokat. A folyó fizetési mérleg egyensúlyát preferálni kell a költségvetési egyensúllyal szemben. Ennek oka az, hogy egyrészt az egyensúlyhiány a két esetben különböző okokra vezethető vissza (fizetési mérleg esetén ez az export és az import alakulásának kedvezőtlen tendenciája, a költségvetési hiány esetében pedig a magas kamatlábak), másrészt a költségvetés az adósságszolgálat miatt merevebb, kevésbé alakítható, harmadrészt pedig a folyó fizetési mérleg hiányának következményei súlyosabbak. Ilyen a fizetéseképtelenség, amely az ország adósságai miatt egyoldalú külföldi függéshez vezethet.

A folyó fizetési mérleg mint cél prioritása természetesen csak relatív fontosságot jelent, hiszen a költségvetési deficit csökkentéséről sem szabad lemondani. A költségvetési deficit mérséklése két úton valósulhat meg a legkönnyebben: a gazdasági növekedés beindítása és/vagy a kamatterhek csökkentése révén.

A Köves által szorgalmazott alternatív gazdaságpolitika elemét képezi a feketegazdaság visszaszorítása és az államháztartási reform is. Az utóbbival kapcsolatban a szerző leszögezi: nem igaz az, hogy valamiféle túlfajlett, koraszülött jóléti államról lenne szó. A szociálpolitika kérdése mellett tisztázni kell az állam gazdaságban betöltött szerepét is. Itt a jelenlegi gyakorlattal szemben nem további kivonulásra van szükség, hanem éppen ellenkezőleg, az állam szerepének növelését kell elérni, ami azonban nem feltétlenül jelent közvetlen, tulajdonosi szerepvállalást. Sokkal inkább összefogott, részletes iparpolitikai elképzelésekre van szükség, amelyek segítséget nyújthatnának egyrészt a kínálati oldal erősítésében, másrészt a növekedés irányának meghatározásában. Miközben azonban a gazdaságpolitika ezen intézkedések végrehajtásán fáradozik, ügyelnie kell arra, hogy ne akadályozza az autonóm fejlődést, viszont biztosítani kell, hogy szelektív, diszkrecionális intézkedéseket is megtehesse.

A külgazdaság terén is változtatásokra van szükség, beleértve az ország keleti politikáját, az EU-csatlakozást, valamint az adósságproblémát is. A folyó fizetési mérleg javítása során az export növelésének egyértelmű prioritást kell élveznie az import visszafogásával szemben. Ehhez két fő eszköz áll a mindenkori magyar gazdaságpolitika rendelkezésére: az exportkínálat erősítése, vagyis a versenyképesség és a piacrajutás biztosítása minden rendelkezésre álló eszközzel (pl. iparpolitika), valamint az árfolyampolitika, azaz a leértékelés. Elismerve az utóbbi hátrányait is, be kell látni, hogy teljes helyettesítésére nincs lehetőség. A vázolt folyamat lassú: a deficit nehezen tűnik el – ám bizonyos értelemben szükség is van rá. Mint arról már volt szó, az export növelése mellett, korlátozott mértékben ugyan, de az import csökkentésére is szükség van, mivel a túl nagy mértékű import kiszorítja a belföldi termelést, és így késlelteti a növekedést. Ugyanakkor figyelembe kell venni az import kettős természetét, vagyis hogy az import egyszerre épít és rombol, hiszen például a termelékenységet növelő gépimportra szükség van a gazdaságban. Nincs szükség viszont a használt nyugati gépkocsik és a luxuscikkek behozatalára, legalábbis addig, amíg a növekedés be nem indul. Ezeket a területeken tehát ipar- és agrárvédelmi intézkedésekre van szükség. A magyar importliberalizáció ennek fényében elhamarkodott volt: nem vette figyelembe a belső és külső körülményeket, és nem az export megerősítése után vezették be.

Az országnak a hetvenes évektől kezdve súlyos adósságszolgálati kötelezettségei vannak, ami – főképpen a költségvetési deficit képében – ma is rányomja bélyegét a gazdaságra. Ezzel kapcsolatban két, egymásnak ellentmondó vélemény létezik az országban. Az egyik, amely a mainstream közgazdasági tanítás és egyben a hivatalos vélemény is, az, hogy adósságszolgálati kötelezettségeinknek mindig eleget kell tennünk. A másik vélemény az, hogy szükség van az adósság könnyítésére akár egyoldalúan, a fizetés megtagadásán avagy a fizetéseképtelenség deklarálásán keresztül is. A realitásokat figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy külső segítség (elengedés, átütmezés) nem várható, mivel válsághelyzetről nem beszélhetünk (mint pl. a nyolcvanas évek elején), és az ország stratégiaileg sem jelentős (mint pl. Lengyelország). A fizetéseképtelenség deklarálása súlyos gazdasági destabilizációt eredményezne, így semmiképpen sem ajánlatos. Az egyetlen esélyt a gazdasági növekedés beindulása és a működőtőke-beruházás növekedése jelenthetné, bár az is igaz – ahogy azt *Artnér Annamária* megjegyzi –, hogy már az is sokat segíthet, ha nem tekintjük olyannyira becsületbeli ügynek az adósságszolgálatot, mint ahogy nem tekinti annak rajtunk kívül több mint 100 ország. Így például ma már csak költői kérdésnek tekinthető annak megvizsgálása, hogy mi lett volna akkor, ha az 1996-ban beérkezett hatalmas privatizációs bevételt nem a kamatok visszafizetésére és adósságunk csökkentésére, hanem állami beruházások finanszírozására használjuk fel. Egy biztos: több ilyen lehetősége már nem lesz egyik jövőbeni magyar kormánynak sem.

Az EU-csatlakozás ideje bizonytalan: időpontja egyre inkább kitolódik, ami érthető, hiszen a csatlakozás számunkra előnyös, a tagok számára azonban többnyire hátrányos. Ebből az is következik, hogy csatlakozásunk csakis politikai döntés eredménye lehet. Amellett, hogy a csatlakozás számunkra fontos (hiszen nincs más út, mint a világgazdasági integráció), elkapkodása veszélyes lehet, ezért a feltételeit még a csatlakozás előtt tisztázni kell.

A keleti piacok visszahódítása – tekintve a politikai és a fizetési nehézségeket – irreális és veszélyes, véli a szerző. (Talán érdemes itt megjegyezni, hogy most, tehát 1997 közepén, ennek egyre több esélye van, a helyzet és így kapcsolataink is normalizálódni látszanak.)

A Mocsáry József által javasolt alternatív gazdaságpolitika első számú célkitűzése a stabilizáció lenne, amelynek elemei a fizetőképesség megőrzése, az arányos köztelherviselés biztosítása, az állami kiadások, valamint kötelezettségvállalások felülvizsgálata, és az államháztartás oly sokszor emlegetett reformja.

Hazánkban a stabilizációnak, a megszorításoknak, a különféle stabilizációs politikáknak hosszú időre visszanyúló hagyományai vannak. *Andor László* három stabilizációs szakaszt különböztet meg a magyar gazdaságtörténetben. 1978 és 1984 között kedvezőtlen körülmények között (a hidegháború felerősödése, az exportlehetőségek beszűkülése, a kamatok emelkedése) ugyan, de igen jelentős külföldi (IMF és BIS) segítséggel ment végbe a stabilizáció. A konszolidációt – a növekedés visszafogásán keresztül – végül is éppen ez a külföldi segítség tette lehetővé. A rendszerváltás idején, 1987 és 1990 között ismét egyensúlyjavító intézkedésekre volt szükség. Ekkor a kedvezőbb körülmények (enyhülés és konjunktúra) ellenére ismét a növekedés visszafogásán keresztül hajtották végre a stabilizációt. Az utolsó stabilizációs szakasz a jelenlegi kormány nevéhez fűződik: a körülmények ismét rosszabodtak (mexikói válság, a HungarHotels privatizációs botránya, a volt kommunista politikusokkal szembeni bizalmatlanság), viszont a fontosabb piacainkon exportnövekedés ment végbe. Mindhárom stabilizációs szakaszból az az egyszerű következtetés vonható le, hogy a stabilizáció sikere legnagyobb mértékben a külső feltételeken múlik.

Mocsáry József javaslata szerint a lehetőleg minél rövidebb stabilizációs szakasz után – illetve ha lehetséges, akkor már alatta is – a növekedés megindítása kerülne a gazdaságpolitika fókuszába. A cél eléréséhez szükséges lépéseket öt pontban foglalja össze a szerző, amelyek kísértetiesen hasonlítanak a már ismertett Köves-féle program ajánlásaihoz. Így például központi eleme az egyszerre biztosítandó stabilizáció és növekedés. A növekedés biztosításán a szerző a kínálati oldal élénkítését érti, a beruházási források biztosítása érdekében többek között javaslatot tesz a spekulációs tőke, illetve a luxusfogyasztás megadóztatására. Meg kell reformálni – például adók segítségével – az újraelosztás rendszerét is, csökkentve ezáltal a társadalmi egyenlőtlenségeket. További eszközként a fogyasztási cikkek importjának korlátozásán keresztül a belső piac védelmét, a monopolelles, decentralizáló politikát, a szektorsemleges gazdaságpolitikát valamint az iparpolitikát ajánlja a szerző.

Mocsáry szerint a belső és a külső gazdasági egyensúly javulása is kedvezően befolyásolja a gazdasági növekedést. Ebbe az irányba hat ugyanis a költségvetési hiány csökkenésével a kiszorítási hatás enyhülése, az infláció mérséklődése következtében a kalkulálhatóság növekedése, valamint a folyó fizetési mérleg javítása érdekében gyakorolt exportösztönző gazdaságpolitika is.

Mocsáry dolgozatában külön kitér a privatizációra és az agrárpolitikára. A privatizációs politikával kapcsolatos diagnózisa és elképzelései megegyeznek az előző dolgozatban leírtakkal: azaz egy tőkeemelő (és nem osztogató) privatizációs politikára van szükség, amely biztosítja a hatékony és gazdaságos működést. Az agrárpolitikával kapcsolatban leszögezi, hogy a működőképes és gazdaságos mezőgazdaság kialakításához a felgyülemlett adósság rendezésére (hitelkonszolidáció), illetve megfelelő üzemviszonyokra van szükség. Az utóbbi az elaprózódottság megszüntetését és a helyi kezdeményezések támogatását jelenti. Jelen esetben is fontos, hogy a gazdaságpolitika szektorsemleges legyen, azaz szükség van a termelőszoövetkezetek diszkriminációjának megszüntetésére. Az ajánlott gazdaságpolitikai lépések között szerepel továbbá a spekulációellenes (pl. telekspekuláció, erdőspekuláció) politika és végül a mezőgazdasági infrastruktúra helyreállítása.

Hoós János szerint a magyar gazdaság legfontosabb jellemzője a piacvesztés, az integráció hiánya és az ország rendkívüli eladósodottsága eredményeként fellépő krónikus forráshiány. Megszüntetésére három lehetséges megoldás kínálkozik: a gazdasági növekedés beindítása, újabb hitelek felvétele, valamint a fogyasztás korlátozása. Mivel ezek egyoldalú alkalmazása mindhárom esetben súlyos társadalmi és gazdasági problémákat okozna (többek között szegénységet, a szellemi tőke erodálódását, a növekedés késleltetését, az integráció elhúzódását), a szerző háromuk kombinációjának használatát javasolja. Mindent egybevéve az új magyar gazdaságpolitikának három új jellemzővel, eszközzel kell rendelkeznie – ezek valamilyen formában már mind szerepeltek az eddigiekben –: az első a fogyasztás ésszerű korlátozása, a második az adósságkönnyítés (viszont az ebből származó kamatmegtakarításokat nem szabadna fogyasztásra felhasználni), a harmadik pedig a nemzetközi piacra való kijutás. Az intézkedések különböző hatással lennének a fiskális és monetáris politikára, de mindkettő esetében megegyeznének abban, hogy növelnék a gazdaságpolitika mozgásterét. A fiskális oldalon lehetővé tennék az adócsökkentést (bevételi oldal), az adósságcsökkentést és nagyobb támogatások megadását (kiadási oldal). A monetáris politika esetében megteremténék a teret egy hatékonyabb antiinflációs politika bevezetésére, megszüntetnék

vagy legalábbis csökkentenék a kizorító hatás negatív következményeit, lehetővé tennék a kamatcsökkentést, valamint a rossz hitelek elengedését. Az intézkedések megtételének jótékony hatásai közé tartozna a racionálisabb, az árfolyamspirálokat elkerülni képes árfolyampolitika kialakításának lehetősége is. Mindehhez az eddig elmondottakon kívül szükség van az állam szerepének újragondolására: erős államra van szükség, amely többek között képes biztosítani a nagyobb jobbiztonságot és a kiszámíthatóságot. A liberalizáció terén ez tudatosabb piacvédelmet, importkorlátozást, ár- és bérmegállapodásokat jelentene. A privatizáció esetében pedig lassabb, megfontoltabb magánosítási politikát eredményezne, amely a bevételeket korszerűsítésre és munkahelyek teremtésére használná fel. Természetesen azonnal felvetődik a megvalósíthatóság kérdése. Hoós János szerint az általa ajánlott gazdaságpolitikának rövid távon valószínűleg számos ellenzője lenne, de hosszabb távon a külföld is belátná, hogy ez megfelel az érdekeinek. E koncepció célja ugyanis az ország modernizációja és felzárkóztatása, és az a külföldnek sem érdeke, hogy egy társadalmilag és gazdaságilag destabilizált Magyarország legyen Európa közepén.

A világgazdasági környezet

A külföld, gazdasági értelemben a világgazdaság kulcsszerepet játszik a magyar gazdaságpolitika alakításában. Így a vitáknak is az egyik legfontosabb részét képezte a világgazdaság folyamatainak tárgyalása.

Farkas Péternek a világgazdaság jelenlegi állapotáról és a várható folyamatokról szóló tanulmánya szerint a világgazdasági növekedés üteme csökken (Kelet–Közép-Európában az elmúlt években mintegy 20–50%-kal csökkent a nemzeti össztermék). A makroegyensúlyi mutatók (folyó fizetési mérleg, költségvetési deficit) romlása nem áll meg, és a GDP szerkezetében is változás figyelhető meg: a szolgáltatások részaránya növekszik, a beruházások részesedése pedig csökken. Mindeközben szűkül a foglalkoztatottság, gyengül a fejlett országok külkereskedelmi teljesítménye, ezzel párhuzamosan növekszik a protekcionizmus, és folytatódik a nemzetgazdaságok differenciálódása. Megállapítható, hogy az infrastruktúra fejlettsége az adott ország fejlettségi fokának függvénye: a fejletlen országok nem rendelkeznek ezzel a lehetőséggel, és a jövőben sem várható ennek megváltozása. A környezetvédelem szerepe az elmúlt években a gazdaságpolitikai döntések meghozatala során – a látszattal ellentétben – marginális volt. A globalizáció és a regionalizáció folytatódik, miközben a bipolaritás igen jelentős destabilizáló tényezőnek bizonyult.

Mindezen itt ismertetett tendenciák legfőbb oka az ún. csomópontválságban keresendő, melynek lényege, hogy a világgazdaság egy mind ez ideig végre nem hajtott modellváltást görget maga előtt. A strukturális válság okozói a szerző szerint a keynesi gazdaságpolitika, az állami újraelosztás, a monopóliumok, az adósságválság és az időközben hatalmas méretűre nőtt alternatív (pénzügyi) befektetési lehetőségek. Az ún. csomópontválság mellett hozzájárult a világgazdaság jelenlegi feszültségeihez az amúgy lehetséges technikai ugrás elmaradása, valamint az országok közötti különbségek növekedése, amelyek természetesen szoros kapcsolatban állnak a csomópontválsággal: részben okozói, részben következményei annak. Mindazonáltal bizonyos reményekre ad okot az, hogy mind az IMF szigorú monetáris politikájában, mind pedig az EU munkanélküliséggel kapcsolatos terveiben pozitív változás figyelhető meg: az IMF egyre inkább elfogadja a heterodox jellegű stabilizációs programok létjogosultságát, az EU pedig a munkanélküliség elleni harcot tekinti egyre fontosabbnak.

A világgazdaságban várható legfontosabb folyamatokkal kapcsolatban a szerző megállapítja, hogy 1. a nemzetközi biztonság egyre fontosabb lesz; 2. Kelet–Közép-Európa nem lesz képes a kedvező folyamatokat (pl. integráció) kihasználni; 3. a globalizáció és regionalizáció folytatódik; 4. bár a növekedés beindul, annak mértéke alacsony (2–3%) lesz, miközben az egyensúlyi problémák nem oldódnak meg; 5. az infláció mértéke ugyan kedvező lesz, de az államadósság aránya a GDP-ben növekszik; 6. a magas állami kamatok mellett a pénzügyi szféra előretörése folytatódik, egy igen veszélyes pénzügyi luftballon alakul ki.

Ez utóbbi megállapítás megegyezik *Szabó-Pelsőczy Miklós* véleményével. Szerinte a pénzügyi szféra egyre inkább önállósul, jelenleg “nincsen gazdája”, s mindez igen veszélyes folyamatok beindulását eredményezheti a jövőben. Szabó-Pelsőczy három lehetséges forgatókönyvet lát a közeljövő világgazdasági folyamataival kapcsolatban. A három alternatíva a valószínű, a katasztrófa- és a megújulási scenárió. A legvalószínűbb alternatíva egy alacsony, kb. 2–3%-os növekedési ütem. A szerző szerint azonban az is lehetséges, hogy a pénzügyi buborék kipukkan, ez láncreakciót indít be, ami végeredményben súlyos gazdasági válságot eredményez. A legkevésbé valószínű a harmadik, a “megújulási” forgatókönyv megvalósulása. Lényege ugyanis az összefogás, az együttműködés, többek

között a növekedés érdekében, de ugyancsak tartalmazza a nemzetközi gazdasági kapcsolatokat intézményi reformját, valamint a válságjelenségek közös kezelését.

Farkas Péter előzőekben ismertetett írásával szemben a vita során számos ellenvélemény, illetve kiegészítés hangzott el. Egyesek szerint ugyanis a dolgozat túlságosan monetarista alapállású, elhanyagolja a hosszú távú elemzést, valamint a régió helyzetének részletesebb vizsgálatát, jövőképe pedig túlságosan pesszimista.

Inflációellenes gazdaságpolitika

Az infláció témáját több okból is érdemes elkülönítetten tárgyalni. A jelenlegi magyar gazdaság egyik legjelentősebb és a stabilizáció során meg nem szüntetett problémája ez, és így a gazdaságpolitika deklarált célja egy határozott antiinflációs politika folytatása. Szintén a probléma kiemelt tárgyalása mellett szól az, hogy a viták során számos, egymásnak gyakran ellentmondó vélemény hangzott el. Mindezekből következően érdemes megvizsgálni, hogy a magyar gazdaság mennyire súlyos problémája a relatíve magas infláció, mi áll mögötte, és mekkorák az esélyei egy konzervatív végrehajtott antiinflációs politikának. Végül még egy megjegyzés fűzhető az infláció kérdéséhez: eredetileg a stabilizációs politikák célja az infláció leküzdése volt, ma azonban már, mint Magyarországon is, a folyó fizetési mérleg egyensúlya került a középpontba.

Balázs Sándor kötetben megjelent írásában az új gazdaságpolitikának (az írás 1995-ben készült, amikor a kormány az előzőekben elmondottaknak megfelelően a stabilizáció során nem az inflációra, hanem a fizetési mérlegre koncentrált) két tévhitét különbözteti meg: az inflációt és az árfolyampolitikát. A hosszú távon tartó, magas inflációnak ugyanis egyrészt súlyos, egyensúlyrontó következményei lehetnek, másrészt deformálja és bénítja a gazdasági folyamatokat. Így például nehezíti a hitelek felvételét, fokozza a költségvetési hiányt, nehezíti a tőkebeáramlást. Éppen ezért – vonja le a következtetést a szerző – határozott antiinflációs politikára van szükség. Balázs szerint a kormányzat egyik legnagyobb tévedése éppen az volt, amikor a rövid távú stabilizációs politika érdekében felvállalta az infláció növekedését, sőt ő maga is hozzájárult gerjesztéséhez. A legfontosabb az infláció minél hamarabb megállítása, illetve egyszámjegyre való csökkentése. Ehhez határozott antiinflációs politikára és a leértékelési várakozások csökkentésére van szükség.

Ezzel szemben, illetve ezt kiegészítendő, a vita résztvevői közül sokan, így *Nagy Pongrác*, *Szegő Andrea*, *Mandel Miklós* sem tartották elegendőnek a Balázs által kifejtetteket. Szerintük ugyanis nem beszélhetünk sem bérinflációról, sem pedig a költségvetési hiányon keresztüli inflációról, vagyis az inflációt nem a kormányzati (sem a fiskális, sem a monetáris) intézkedések eredményezték. Az infláció csak kísérőjelenség, azonban a monetáris érvelés azt az állami cselekvés következményének tünteti fel, ezáltal is megalapozva a reálbércsökkentéseket, növelve a társadalmi feszültségeket. Mutatja ezt az is, hogy a monetáris politika mind ez ideig nem volt képes sem a pénzmennyiség, sem a hitelmennyiség szabályozásával megállítani az inflációt. Ennek oka a helytelen diagnózis: a jelenlegi magyarországi infláció ugyanis kínálati oldali s nem bérinfláció. Megállítani ezért nem restriktívval, hanem épp ellenkezőleg, a termelés ösztönzésével lehet.

Balázs szerint a gazdaságpolitika másik tévhite az árfolyam-politikával kapcsolatos, hogy tudniillik a forint leértékelésével érdemben lehetne javítani a fizetési mérleget. Ez ugyanis inflációs áremelkedést okoz, ami elolvasztja a leértékelésből származó előnyöket, vagyis újra visszajutunk az antiinflációs politika szükségességéhez.

***

Most, amikor 1997 augusztusát írjuk, úgy tűnik, sok minden megváltozott a gazdaságban azóta, hogy az itt ismertetett vitasorozat kezdetét vette. A növekedés beindulni látszik, a tőzsde szárnyal, az export növekedése jelentős, a csúszó leértékelés mértéke folyamatosan csökken, a munkanélküliség ugyan továbbra is magas, de legalább nem emelkedik, és csatlakozhatunk a NATO-hoz. A kérdések azonban nem tűntek el: beszélhetünk-e önfenntartó növekedésről? Mi áll a gazdasági élénkülés mögött? Mennyire törekeny a meginduló növekedés? Arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy az országban továbbra is tömegek vannak munka nélkül, a társadalmi és a regionális egyenlőtlenségek szembetűnőek. Az országnak határozott jövőképre, célokra, irányra van szüksége. Ezek azok a kérdések, amelyeket meg kell válaszolnunk, és ezek azok a kihívások amelyeknek meg kell felelnünk. Véleményem szerint mindebben hasznos segítséget nyújthat ez a könyv.